

ומוטבעים · שהוא ודאי דרך האמת והישר · נאה להם לישראל זרע אמת ונאה לעולם אלה דברים ברורים · לא ימאנם בעל שכל בריא · ואילו השיגו זה הסוד אותם חכמים בעיניהם מהנוצרים · החושבים שמצווה עליהם לבטל תורה מישראל לא היו משתגעים בכך (ואלה הפתאים או מזיזים · לא די שאינם מקיימים מה שנצטוו ממלמדם · ואת דתו אינם עושים ככל הנ"ל · אבל עוד יתגרו בדעה לא יוכלו כפרה · מה שלא דבר ולא ציווה ולא עלה על לבו · כי אם הפכו בוודאי אינו עושים רק לפנים לגנוב לב ההמון · למען יחשבום לדבקים באמונתם · ויריקו להם ברכת פיהם באמתחתם) והמון העם הסכלים אשר לא יבינו זיפם ולא יכירו באיוולתם מתפתים לדבריהם הבדויים מליבם · מה שלא עלה על דעת כותבי אוונגליון מעולם · אדרבה נתבאר בביורר גמור שכוונו ההפך [...]

ועל דבר אלה החכמים המהופכים · רבה משטמה לבני ישראל הנקיים מאשמה · והולכים בתום לשמור תורתם האלוהית בכל לב מיראת אלוהים ואימה תחת אשר היה להם להכניס בליבות המונייהם אהבת זרע ישראל הקדושים ונאמנים לאלוהיהם וכמצווה עליהם ממלמדיהם · יתר על זה אמרו שאפילו שונאיהם יאהבו · על אחת כמה וכמה לנו · אי שמיים לא אחים אנחנו · הלא אל אחד בראנו · ולמה יחרפנונו על היותנו דבקים במצוות אלוהינו · שבהם נקשרנו בעבותות אהבתו יתברך אשר לא ינתקו ואין אנו עושים כדי להרויח על ידיהם הנאות היצר · ותאוות עולם עובר · כי אומנם היינו משל בגוים וגו' · עם כל זה באלוהים היללנו כל היום · ושמנו לעולם נודה סלה (שמעתם אנשי ריבי, דברי מינות באוזניים ערלות · אתם ערלי לב בעלי כת ש"ץ שר"י · קוצים כסוחים · נאדות נפוחים · בוודאי דברי אלה קוצים הם בעיניהם נושכים עקבם ונוקבים מעיינם יורדים חדרי ליבם כליותיהם מפלחים · נוקרים עיניהם ומפציעים מוחם · אבד נצחם). ואנו שוקדים לבקש ולחנן בעד טובת העולם בכלל · בייחוד נתפלל על שלום האומות הללו שאנו שוכנים ביניהם · ומגינים עלינו ועל קיום תורתנו · כי בשלומם יהיה לנו שלום (וכמו שכתוב "בבית תפלתי" כמה פעמים בס"ד) [...]

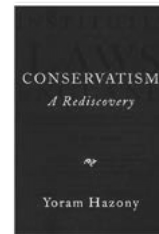
שמרנות: גילוי מחדש

יורם חזוני מציע לשמרנים להשתחרר מהדבקות במושגי החירות והשוויון הליברליים, ולדבר על נאמנות וכבוד. ספרו המאתגר מציע עולם רעיונות עשיר ונועז | אלון שלו

Conservatism: A rediscovery

Yoram Hazony

.Regenery, 2022 | 445 p

כשבן המאה העשרים ואחת נוטל לידיו סקירה על השמרנות האנגלו-אמריקנית במאה הקודמת, הוא יכול להיות בטוח שיפגוש, תהיה הסקירה אשר תהיה, כמה דמויות מרכזיות, דוגמת ראסל קירק, ויליאם פ' באקלי ואירווינג קריסטול. כעת, עם הופעת הספר שלפנינו – יחד עם התגבשותה של תנועת "השמרנות הלאומית" שמחברו הוא ממחולליה – אפשר לומר בביטחון: כאשר בן המאה העשרים ושתים יעיין בסקירות של השמרנות במאה שלנו, אחד השמות שיפגוש הוא יורם חזוני.

כמות החיבורים מעולם התוכן השמרני בשפה העברית, גם אחרי המפעל המונומנטלי של הוצאת שלם ומאמצייה של ספריית שיבולת, מועטה בהשוואה לקיים בשפות אחרות. ספרים בעברית שעניינם השמרנות עצמה, כאלה המוקדשים לשאלה "מהי שמרנות", אפשר לספור על שתי ידיים, וגם הללו מתורגמים. כך שאפשר שקוראים ישראלים יופתעו לגלות שבשפות אחרות, ובמיוחד בשפה האנגלית, מדובר בסוגה מגובשת ואף רוויה למדי, היכולה למלא מדפים רבים. לקוראים המנוסים, יש ציפיות מוגדרות מהספרים הללו. אומנם, יש ביניהם כאלה המצטיינים בניסוח הרעיונות, ויש שכוחם בהארת זוויות חשובות או עדכניות; יש הניגשים למלאכה מתוך ניתוח אנליטי, ויש הפונים לניתוח היסטורי; יש המדגישים ערכים או עקרונות מסוימים, ויש המדגישים אחרים. ובכל זאת, רובם המכריע מקיים "דמיון משפחתי" מובהק למדי. מעטים ביניהם הם אלה העושים דבר-מה חדש, המציעים מסגור מקורי ופרדיגמה

שונה, הפותחת אפיקים להבנה חדשה ואולי משודרגת של השמרנות – כפי שספרו זה החדש של חזוני עושה.

מאמצו של חזוני בספר זה כפול: מאמץ להגדיר מהי שמרנות – ומאמץ להבהיר אחת ולתמיד מה השמרנות אינה. היא איננה, כפי שלטענתו טועים לחשוב רבים – בעיקר שמרנים – ליברליזם, או ענף של הליברליזם, או אפילו קרובת-משפחה של הליברליזם, אלא יריבתו. במאה העשרים, בעקבות אימי מלחמות העולם ולנוכח עליית הקומוניזם והמלחמה הקרה, באו שתי התנועות היריבות – השמרנות והליברליזם – בברית נגד האויב הקומוניסטי המשותף; ברית שתוצאתה היבלעות והיטמעות של השמרנות בליברליזם, כדי כך שהשמרנות בצורתה האמיתית, הקוהרנטית והמועילה אבדה, וזקוקה לשחזור. זהו היעד שהציב לעצמו חזוני בחיבור זה. אמרנו – שני מאמצים; אולם לאורך הספר כולו הם באים שלובים כאחד. סיפורה ההיסטורי של השמרנות בא שזור בסיפורו של הליברליזם, ומונגד אליו; וניתוחה הפילוסופי של הראשונה נעשה בצמוד להתפלמסות עם האחרון.

בספר ארבעה שערים. הראשון היסטורי. בשער זה, שחיבר יחד עם שותפו לדרך אופיר העברי, מגולל חזוני את תולדותיה של השמרנות האנגלו-אמריקנית: תחילה בפרק העוסק במסורת השמרנית האנגלית, החל מהמאה החמש-עשרה עד המאה השמונה-עשרה; ואז בפרק העוסק במסורת השמרנית האמריקנית, מן המאה השמונה-עשרה עד אמצע המאה העשרים.¹

השער השני פילוסופי, ובו מנסח ומנתח חזוני את השמרנות כמשנה פילוסופית, את מוסדותיה העיקריים – הדת, המשפחה והקהילה – ואת הממשל ותפקידיה.

כותרתו של השער השלישי היא "ענייני השעה" (current affairs), ובו שלושה פרקים. הראשון נדמה כשייך יותר לשער ההיסטורי, שכן עניינו ניתוח של הימין האמריקני וההגות הקשורה בו מסוף מלחמת העולם השנייה ועד שנות האלפיים; אולם לאור התמה הכללית של הספר ניתן להבין מדוע שובץ כאן: זוהי התקופה שבה, מחמת הנסיבות והבריתות הפוליטיות שיצרו הקומוניזם והמלחמה הקרה, מושג השמרנות האמיתי אבד, ונוצר ערבוב בינו לבין ליברליזם. הפרק שני עוסק באתגר המרקסיסטי, בגלגול הנוכחי (המכונה לעיתים פרוגרסיביזם, נאו-מרקסיזם, שמאל חדש ושאר כינויים). הפרק השלישי משרטט קווי מתאר ל"דמוקרטיה שמרנית" כתחליף לדמוקרטיה הליברלית.

השער הרביעי והאחרון, "אישי" (personal), הוא פרק אוטוביוגרפי שבו מתאר חזוני את השנים המכוננות בחייו בדרכו לחיים שמרניים: שנות לימודיו האקדמיים בפרינסטון בתקופת נשיאותו של רייגן ותנופתה של השמרנות החדשה. בפרק הזה הוא מביע, בקול אישי ומנימי נפשו, את משמעותם של חיים שמרניים ואת התנאים לקיומם.

ספרו של חזוני מלא עיקרים, מלא טיעונים ופיתוחים מקוריים ומלא סוגיות הראויות לדיון נכבד מכדי שאוכל להתיימר להקיפם. מה שאבקש לעשות בכל זאת על פני העמודים הבאים הוא להביא בפניכם את התמה העיקרית שבספר, להצביע על החשיבות והחידוש שבה, ועל פי כוחי להעיר כמה הערות. הדברים שלהלן אינם בשום אופן תחליף לקריאת הספר עצמו, ולא יוכלו לייצג כיאות את רמת והיקף הטיעונים המובאים בו. אל נא תראו אותם כסיכום, אלא בבחינת מתאבן והזמנה לדיון.

סגי נאור

העולם המערבי כולו, כך נדמה, מצוי במשבר: המשטרים שלו – המכונים "דמוקרסיות ליברליות" – נעשים פחות יציבים; לכידותן של חברות מערביות מתערער, הן נעשות מקוטבות יותר ונכונות פחות להכיר בלגיטימיות של יריבים פוליטיים; הגידול הדמוגרפי נמצא בפחות מתמיד; המוסר הציבורי והמידות הטובות אצל הפרט ובחברה מצויים בנסיגה. מדוע כל זה מתרחש? הסיבה לכך, על פי חזוני, היא שהחברות הללו פועלות במסגרת הפרדיגמה הליברלית: פרדיגמה פוליטית לוקה וחלקית, שאינה מאפשרת הבנה נכונה של המציאות, הכרת המשתנים הפועלים בה וטיפול הגורמים העשויים להבטיח צרכים משטריים בסיסיים כמו יציבות, סדר ושלוש. במונחים של חזוני, התפיסה הליברלית לוקה ב"עיוורון פרדיגמטי", ועל כן היא אינה אמיתית דיה.

באחד הדיונים החשובים בספר מתעמת חזוני עם הטענה שלפיה תפיסת עולם שמרנית היא בהכרח רלטיביסטית, שכן היא שוללת באופן עקרוני גישה מלאה אל האמת, והיא מקבלת ואף מצדיקה דיפרנציאליות בין קבוצות לאומיות ומקומיות בכל הנוגע לפרקטיקות פוליטיות ומוסריות. במסגרת דיון זה מפתח חזוני הגדרה כמור-פרגמטיסטית העונה לשאלה מהי אמת, וליתר דיוק – מהי מערכת רעיונית אמיתית.

אמת אחת ודאי ישנה, אולם התבונה האנושית מוגבלת, והיא לעולם פועלת מתוך הקשר מסוים. על כן, מה שזמין לבני האדם הוא תנועה מתמדת בין ובתוך מערכות רעיוניות, שלעולם אינן אמיתיות לחלוטין אך תמיד יכולות להשתכלל ולהיעשות אמיתיות יותר. מערכת רעיונית היא אמיתית בהתאם למידה שבה היא עונה על הקריטריונים הבאים: ככל שהיא מגלה לנו גורמים משמעותיים הפועלים במציאות; ככל שהיא מצליחה להסביר תופעות רלוונטיות במציאות; ככל שהיא נעזרת בפחות הסברים ובהסברים פשוטים יותר לשם כך (עמ' 177–178).

המשיכה העצומה של הפרדיגמה הליברלית, טוען חזוני, נובעת מהניקוד הגבוה מאוד שלה בקטגוריה האחרונה: רשימת העקרונות שלה והסבריה קצרים ובלתי-מורכבים, קלים להבנה ומספקים מרשם עקבי ופשוט יחסית לעיצוב מדיניות ולהתנהלות פוליטית. כך מגדיר אותה חזוני:

אין היתכנות לשמרנות ללא האל המקראי. עשרת הדיברות בחצר הקפיטול של מדינת טקסס, אוסטיין צילום: ויקימדיה, נחלת הציבור

1. כל בני האדם חופשיים ושווים לחלוטין מטבעם.
2. חובות פוליטיות נובעות מהסכמתו של האינדיבידואל החופשי.
3. ממשלות קיימות בשל הסכמתו של ציבור אינדיבידואלים גדול, ומטרתן הלגיטימית היחידה היא הבטחת חירותם הטבעית של האינדיבידואלים הללו.
4. עקרונות אלה הם אמיתות אוניברסליות שכל יחיד מסוגל להגיע אליהן לו רק ישתמש בתבונתו.

כאמור – קצר, פשוט, מובן. אלא ששכרו יוצא בהפסדו: הניקוד הגבוה שהפרדיגמה הליברלית צוברת בקטגוריית הפשטות בטל מפני הניקוד השלילי החמור שלה בקטגוריות האחרות. הפרדיגמה הליברלית מכירה בשני גורמים משפיעים בלבד: הפרט והמדינה. שני אלה ודאי גורמים משפיעים ביותר, אולם הם רחוקים מלהיות הגורמים המשפיעים היחידים. הפרדיגמה הליברלית מצליחה לספק שני סוגי הסברים בלבד לתופעות וליחסים אנושיים: בני אדם מנסים לממש את חירותם או את שוויונם ולהגן עליהם, ואחרים מנסים לפגוע בחירותם ובשוויונם. אבל המציאות רוויה בתופעות וביחסים מסוגים אחרים, חשובים לא פחות ואף יותר.

לא זו בלבד – התיאורים שהפרדיגמה הליברלית נותנת למציאות אינם הולמים אותה בפועל. הניסוי המחשבתי המכונה אמנה חברתית עובד היטב ברמה המופשטת, ולכאורה אין סיבה שהדברים לא ינהגו כך; אולם האם ישנה עדות כלשהי מן הניסיון שכך הדברים עובדים בפועל? האומנם חובותיהם הפוליטיות של בני אדם מתכוננות באמצעות הסכמה, והאם הם ממלאים אחריהן משום שכך הסכימו בדעתם לעשות?

ומה בדבר היותם של העקרונות הליברליים תוצאה הכרחית ואוניברסלית של שימוש בתבונה? אם כבר, הניסיון מלמד את ההפך: שימוש בתבונה בלבד מוביל לריבוי קיצוני של תאוריות, עקרונות ומסקנות: אין קץ לפילוסופיות הסותרות והשונות באופן רדיקלי אחת מן השנייה שבני האדם "גילו" באמצעות שימוש בתבונתם.

הפרדיגמה הליברלית מתעלמת מנתחים שלמים של המציאות שהיא לא מסוגלת לחשוב אותם באמצעות הקטגוריות שלה או לגזור מתוך העקרונות שלה. היא אינה הולמת את מידותיו של האנושי. כנגדה, מציע לנו חזוני פרדיגמה עשירה יותר המזהה גורמים משפיעים רבים יותר ומספקת הסברים טובים יותר, ועדיין שומרת על מידה גבוהה של פשטות וישירות. זוהי הפרדיגמה השמרנית, על פי חזוני:

1. בני האדם נולדים אל תוך משפחות, שבטים ולאומים, וקשורים אליהם בעבותות נאמנות.
2. פרטים, משפחות, שבטים ולאומים מתחרים ביניהם על כבוד, חשיבות והשפעה, עד אשר איום משותף או מטרה משותפת מעוררים מחדש את נאמנותם ההדדית ומאחדים ביניהם.
3. משפחות, שבטים ולאומים מתאפיינים בהיררכיה, והחברים בהם זוכים לחשיבות ולהשפעה בהתאם למידה שבה הם זוכים לכבוד בתוך ההיררכיה.
4. שפה, דת, חוק וצורות ממשל וכלכלה הם מוסדות מסורתיים, שאותם מפתחים משפחות, שבטים ולאומים בניסיונם לחזק את יכולתם לשגשג, את שלמותם הפנימית ואת מורשתם התרבותית, ולהנחילם לדורות הבאים.
5. חובות פוליטיות הן תוצאה של חברות במשפחות, בשבטים ובלאומים.
6. עקרונות אלה נובעים מן הניסיון, וניתן לאתגרם ולשכללם לאור הניסיון.

חשוב להתעכב לרגע על מה שבעיניי הוא אולי ההישג החשוב ביותר של חזוני מבחינת קידום השיח הרעיוני-פוליטי שבא לידי ביטוי בפרדיגמה הזו, והוא המילים המודגשות. מורי פרופ' בנימין בראון נוהג לומר שהאתגר המרכזי לחשיבה פוליטית מודרנית הוא להצליח לנסח תיאוריה מתקבלת על הדעת החורגת מהקטגוריות של "חירות ושוויון", שמהן מתחילות וסביבן נסובות כל התיאוריות והאידאולוגיות המתחרות ביניהן בעולם המערבי המודרני, מהליברטריאניזם הקיצוני של איין ראנד ועד הקומוניזם הסטליניסטי. חזוני מציע לנו לראות את המסגרת הפוליטית דרך שתי קטגוריות חלופיות: נאמנות וכבוד.

בני האדם אינם מופיעים יש מאין, אטום בודד ומובחן, טאבולה ראסה. הם נולדים לתוך משפחות, שבטים ולאומים, המטפלים בהם, מטפחים אותם ומקנים להם יכולת להתנהל בעולם. בני האדם נקשרים בעבותות נאמנות אל קבוצות השיוך הללו, הן מתוך הכרת הטוב, הנובעת ממה שהונחל להם, הן מתוך תחושת זהות וגורל משותף,

הנובעת מהמסורות והמוסדות המשותפים להם. הנאמנות הזאת היא המכוננת חובות הדדיות ביניהם, המיתרגמות גם לחובות פוליטיות.

לצד זאת, המניע המרכזי של בני האדם הוא שאיפת הכבוד. המילה שבה משתמש חזוני במקור האנגלי לציון מושג זה היא – Kavod, כך. חזוני רציני בהחלט בנוגע למעמדו של התנ"ך כמכונן את התפיסה השמרנית, והוא אינו מוצא – בצדק – חלופה הולמת באנגלית המגלמת את הניואנסים החשובים של המושג העברי. בני אדם, לטענתו, חווים עונג כשהם נחשבים וזוכים להכרה ולהערכה, וכאב כשהם נתפסים חסרי חשיבות. ראוי לשים לב לפורמולציה התועלתנית הבאה לידי ביטוי בעקרון הזה. מידת התועלתנות הגלומה בהגותו של חזוני היא עניין נוסף שלא אוכל להרחיב בו כאן, אך ראוי שמחקרים שיעסקו בו ייתנו ליבם לכך. בשל דינמיקה זו, בני אדם מתחרים כל העת על כבוד, חשיבות והשפעה לאורך כל רמות הקיום: פרט מול פרט, משפחה מול רעותה, שבטים ביניהם, ולאומים בזירה העולמית.

בעזרת שתי הקטגוריות הללו פורש חזוני פרדיגמה שמרנית עשירה, ומראה כיצד שלל רכיביה קשורים אלו באלו ונובעים אלו מאלו – וזאת בניגוד למתרחש לעיתים בתיאוריות שמרניות מוכרות, המונות שורה של רכיבים המתקבצים יחד אך על פניו אינם תלויים אלו באלו. התאוריה רחבה מכפי שניתן יהיה לשחזרה כולה. מי שיעיין בספר יגלה עיונים מרעננים בסוגיות עבשות-לכאורה שהפרדיגמה החדשה מאפשרת: כיצד, למשל, מובנה של המשפחה חסר לנו לחלוטין, גם ואפילו במיוחד לאלו המדברים בימינו בשם "ערכי המשפחה"; דיון כמו-אריסטוטלי הנשען על תובנות קוגניטיביות המראה כיצד דרך פעולתו של "ממשל" במסגרת משפחתית יכולה ללמדנו על הדרך שבה הוא יכול לפעול ברמת הממשלה; ועוד. אתייחס כאן בקצרה לכמה נקודות שלטעמי כדאי להתעכב עליהן.

החכם, ראשו בעיניו

נקודה שחזוני מנסח מצוין, ושהליברלים אכן ממאנים להבינו, הוא שמידה של נאמנות היא תנאי לכך שתחרות אנושית תהיה פרודוקטיבית ולא הרסנית. זר לזר זאב, אך קרובים מגלים אחריות הדדית, מרסנים את עצמם ומתחרים על פי חוקי משחק. בניתוח זה מצביע חזוני על מושג אקוטי שהפרדיגמה הליברלית לא מצליחה להבין או לתת לו מענה: לכידות חברתית. ליברלים כביכול שוגים לחשוב שאפשר ללכד חברה סביב שורה של זכויות אדם מופשטות. אך הניסיון מלמד – וכאן שוב, הדגש על כך שמה שצריך להנחותנו הוא אמפריציזם היסטורי – שלא די בכך. הידיעה שאני ואתה שנינו איים אנושיים, שלהם אותן זכויות טבעיות, אינה מספקת כדי ליצור בינינו מידה של הזדהות, קרבה וקשרים הדדיים שתייצר את סוג האכפתיות ותחושת השותפות שירסנו את התחרות בינינו בימי שלום ויאפשרו לחברה שלנו לשמור על חוסן במצבי משבר.

הליברלים, טוען חזוני, לא אוהבים את מושגי הנאמנות והכבוד. הנאמנות – משום שהיא מגבילה את חירותנו, כופה עלינו שייכויות, ומטילה עלינו חובות בלתי-נבחרות. הכבוד – משום שהוא פוגע בשוויון. כאן אנו מגיעים למושג אקוטי נוסף לדידו של חזוני, שהליברליזם עיוור כלפיו: ההיררכיה. היררכיה נמצאת בכל מקום ובהכרח. היא נובעת מכך שאנשים שונים, בכל רמה, זוכים למידות שונות של כבוד, ומתוך כך של חשיבות ושל השפעה. הורים מכובדים יותר מילדים. משרתי ציבור ואנשים המביאים תועלת רבה לחברה מכובדים יותר מאנשים העושים לביתם או סתם בלתי מועילים. בכל מסגרת – עסקית, פוליטית, חברתית – יש מי שלמעלה, ויש מי שלמטה, יש מי שזוכים להערכה ויש מי שלא. הליברלים, טוען חזוני, רוצים לבטל את כל ההיררכיות. כל אדם חופשי לעשות כרצונו, והרעיון שפלוני מיטיב מפלמוני להשתמש בחירותו הוא בעיניהם רעיון בלתי נסבל.

בנקודה הזאת עלינו אולי לבקר את חזוני, שהרי לכאורה הוא תוקף כאן איש קש. אמת, הליברליזם תובע שוויון. אך על פניו הוא תובע שוויון זכויות; מעובדה זו לא נובע בהכרח שהוא תובע שוויון מוחלט של כל הערכים, ביטול של כל שיפוטיות ויחס שוויוני כלפי כל בחירה באשר היא. אדרבה, הוא הרי מאמין בחירות: כל אדם חופשי לבצע שיפוטיות, להעריך דברים מסוימים יותר מאחרים, ולבטא את ההערכה שלו במתן כבוד לאנשים המגלמים אותם. אותו דבר לגבי נאמנות; אם אדם בוחר או אפילו מוצא עצמו נאמן למסגרות כאלו ואחרות – איך אומרים – זכותו! כל עוד הוא לא כופה נאמנויות אלו על אחרים או דורש אפליה לטובת אלו שהוא נאמן כלפיהם. אמת, בשאיפה לחירות ולשוויון טמונה, באופן פוטנציאלי, ההתנגדות לכל קשרי נאמנות ולכל היררכיה שיפוטית. אבל אין הכרח שזה יתבטא כך. חזוני הרי לוקה כאן בכשל לוגי בסיסי.

אכן; אבל הלוגיקה מן התבונה היא, ולא על התבונה לבדה יחיה האדם. הניסיון מלמד שכך הליברליזם מתבטא. ההתנגדות לכל שיפוטיות (ניסיתם לאחרונה לטעון שיש דבר כזה אומנות גבוהה ואומנות נמוכה?), והפירוק וההחלשה של כל מסגרות הנאמנות, מן המשפחה ועד הלאום, שתיהן מגמות שרק הולכות ומתעצמות לאורך ההיסטוריה של האידאולוגיה הזו. האדם התיאורטי שמצייר הליברליזם הוא הוא איש הקש; חזוני מתאר איש בשר-ודם.

רק עוד רגע – יטענו המתנגדים, ודווקא מן השמרנים בני ימינו – עדיין: אפילו העובדה שכך נהיה לא מחייבת שכך זה מוכרח להיות. האדם הליברלי התיאורטי, שעולמו הפוליטי רזה – חירות, שוויון וזכויות בלבד – אך עולמו הפרטי עשיר בדת, במשפחה, במסורות ובמוסדות – כפי שהיו הוגי הליברליזם עצמם! – יכול להתקיים במציאות. הנה, אנחנו! טעות היסטורית מצערת היא שגרמה לכך שהליברליזם הקצין ואיבד את דרכו, אך ניתן לסובב את הגלגל לאחור.

זו בעצם הטענה הרווחת הנשמעת כלפי חזוני מאז החל במסעו לפרק את המשפחה הימנית ולתבוע גירושין מן הליברליזם הלוקיאני. טענה שאני עצמי נוטה להסכים עימה. חזוני שמע, ובמסגרת הפרדיגמה ששכלל הוא מציע הסבר מדוע זו טעות. אין דבר כזה להיות שמרן בביתך וליברל בצאתך. זאת – בגלל הכבוד. מה שאינו זוכה לכבוד, לחשיבות ולהשפעה בציבור, במסגרת הכלי המשפיע ביותר שפיתחה האנושות, הלוא הוא המדינה, ומאת האנשים החשובים והמכובדים במדינה – במוקדם או במאוחר לא יזכה לכבוד גם בהקשר הפרטי. אם הדת, המשפחה והלאום אינם חשובים דיים כדי שהתיאוריה והמעשה הפוליטיים יתחשבו בהם, או אפילו יתייחסו אליהם ויכירו בקיומם, הם כנראה באמת לא מאוד חשובים. מעשים נשמעים יותר ממילים, והצורה מכתובה את התוכן. "מה שלא זוכה לכבוד במרחב הציבורי נוטה שלא לזכות בכבוד במרחב הפרטי" (עמ' 190), ונגזר עליו להישחק ולהתפוגג.

כדי להשיב למערב את החיוניות שלו, להשיבו למסלול של שגשוג ויציבות ולהבטיח את המשכם לדורות הבאים, עלינו לטפח את הנאמנויות שלנו, לכוון מחדש את המסורות שלנו ולהעניק להן כבוד במרחב הציבורי והפוליטי; ועלינו לנטוש את הפרדיגמה שאינה מאפשרת לנו לראות את האמת הזו ולפעול לאורה.

עיניים אין להם, אבל בכל זאת יראו

באמצעות הפרדיגמה שניסח מצליח חזוני לטעון את טענותיו בצורה חזקה, מבוססת ומשכנעת לרוב. אולם אני תוהה שמא הפריז על מידותיו; שמא הוא נוקט תשובת-המשקל מוגזמת כלפי הליברליזם שהוא מבקר. אסביר:

"כשמתמודדים עם תוצאותיה האסוניות של דרך פעולה מסוימת", כותב חזוני בהקדמה לספרו (במודגש), "עלינו לשוב על עקבותינו ולהשיב על כנם ככל הניתן את התנאים שקדמו לנקיטת דרך הפעולה הזו" (עמ' xx). חזוני מדגיש לא אחת ששמרנות עשויה להיות רסטורציה, ובכלל זה נקיטת אמצעים הנדמים מאוד לא-שמרניים כלפי המצב הנוכחי: פירוק הקיים לטובת חידוש הישן. במובן מסוים, הוא עושה זאת בנוגע להגות השמרנית עצמה. לא בכדי הוא מפתח פרדיגמה, מושגים וקטגוריות חדשים, אשר בזכותם התיאוריה שלו פורה כל כך. הדבר ניכר גם במה שאין: מושגים ששמרני ימינו רגילים בהם – צניעות אפיסטמית, סדר ספונטני, אנטי-דוגמטיות – אינם מככבים ויש שאינם מופיעים כלל בחיבור זה, הגם שהעקרונות שהם אמורים לייצג מוצאים בו ביטוי. אחד החשובים שבעקרונות השמרניים בעיניי הוא עקרון החלופות: העיקרון שלפיו בכל תיאוריה, בכל מוסד, בכל מסורת ובכל פרקטיקה יש גם טוב וגם רע. לעולם איננו בוחרים בין הדבר הנכון לזה שאינו נכון, אלא בין החלופה המועדפת לבין המועדפת פחות. אנו תמיד מכירים בכך שיש משהו נכון גם בחלופה שאיננו בוחרים בה.² חזוני עצמו מדגים זאת בפרק שבו הוא דן במרקסיזם. לטעמו המרקסיזם זיהה אף הוא נקודות שהפרדיגמה הליברלית עיוורת

כלפיהן, הקשורות לאופן שבו קבוצות מתחרות ביניהן ועלולות לדכא זו את זו. אולם נדמה שאין הוא מוצא שום נקודה גואלת בליברליזם. האמנם המסורת הליברלית – מן המסורות החשובות מבחינה היסטורית של התרבות המערבית – לא מוסיפה לנו דבר?

נדמה שחזוני לא מזהה דבר מה כזה. את הטובין שאנחנו נוהגים לייחס לליברליזם – ממשל מוגבל וחירויות פרט – הוא טוען שניתן למצוא במלואם, בתצורה מוקדמת ועדיפה, בשמרנות עצמה. לאורך הספר הוא מדגיש, יותר מפעם אחת, את חשיבותן של חירויות הפרט, אולם בניסוחו שלו חשיבותן נובעת מסיבות שהן כולן תועלתניות למדי: קידום שלום ושגשוג, מניעת עריצות שלטונית וגיבוש מדיניות מיטיבה (בזכות חופש הדעה והביטוי). מה שאינו מוצא מקום בפרדיגמה של חזוני הוא שאיפת החירות-לשמה של האינדיבידואל: ההגשמה העצמית, המרדף אחר האושר והחיפוש אחר משמעות וייחודיות.

הלקונה הזו מוצאת ביטוי פואטי במיוחד בספר, בקטע שבו חזוני מדגים כיצד הפרדיגמה הליברלית לא מועילה לטובת ניהול צרכיה של משפחה. בהבלחה קצרה של האוטוביוגרפיה מחוץ לגבולות השער הרביעי משתף חזוני כיצד תקופת הסגרים שנגרמה בשל מגפת הקורונה אילצה אותו ואת אשתו להתאים מחדש את אורחות משפחתם, וליצור כללים חדשים שיאזנו בין צורכי המשפחה כיחידה שלמה לבין צורכי הפרטים השונים בה. אחד האתגרים החשובים היה לאפשר לחזוני עצמו לעבוד בבית. כך הוא מדגים כיצד מושלים במשפחה באורח תקין:

אפשר להניח, למשל, שלטובתו של ילד מסוים הוא צריך להיות מסוגל לנגן בפסנתר כל אימת שהוא חפץ. אולם טובת המשפחה בכללותה עשויה להצריך שהוא יימנע מנגינה בפסנתר בשעות מסוימות כאשר אביו עובד בבית. חוק משפחתי המתיר לילדים לנגן בשעות הערב או כשאביהם לא עובד בבית בלבד עשוי להועיל למשפחה מכמה סיבות: ראשית, עבודתו של האב מספקת הכנסה למשפחה, ואם כן טובת המשפחה דורשת סביבה המאפשרת זאת. שנית, טובת המשפחה דורשת טיפוח מתמיד של ההיררכיה הפנימית שלה, המספקת אווירה של שלום, אדיבות, לימוד וגדילה. הילדים תורמים למבנה ההיררכי הזה כשהם נמנעים מלנגן בשעות שבהן הדבר מפריע ... שלישית, כלל כזה מחזק את יכולת הריסון העצמי של הילדים ... דבר שתורם לטובת הילד באופן ישיר ...

היינו מציגים את כל הסיטואציה בצורה מעוותת – ועיוורת למאפייניה המרכזיים – לו היינו מתחילים את הדיון מכך שלאב זכות לעשות כרצונו ולילד זכות לעשות כרצונו, וצריך למצוא דרך לאזן בין זכויותיהם המתנגשות ... מאפייני הסיטואציה אינם חירויות וזכויות, אלא אחריות וריסונים. (עמ' 230–231)

חזוני צודק שבניסיון הממשי לאזן בין צורכיהם וטובותיהם של פרטים לבין אלו של היחידה הגדולה, הפריזמה של אחריות וריסון רלוונטית בהרבה מפריוזמת הזכויות. אולם נשים נא לב מה יש ומה אין בתמונה הזו: ישנה טובת הילד, הכוללת נגינה וריסון

עצמי. וישנה טובה המשפחה, הכוללת פרנסה בזכות עבודת האב וחיוזוק המבנה המשפחתי. האמנם המערכת שהתווה כאן חזוני מגלה את כל הגורמים המשפיעים, ומסבירה את התופעה בכללותה?

האם כל אשר עושה כאן האב, הוא לפרנס ולנהל את משפחתו? האב המופשט הזה הוא הרי איש אמיתי – יורם חזוני עצמו; והעבודה שעשה בבית בשנים 2020–2021 הינה, ללא ספק, כתיבת הספר הזה עצמו שאני מחזיק בידיו. הספר שבו הוא מבקש – נדמה שלא תהיה זו הפרזה לומר – לגאול את התנועה השמרנית ואת מדינות המערב, ולהצילם מפני עצמם. האם העובדה שהוא רוצה – דורש! אוסף! – שקט כשהוא עובד בביתו, נובעת רק משום שהוא דואג לפרנסה ולטיפוח מידות של כבוד וריסון בילדיו? האם זה מה שמפעיל ומניע אותו? איני מסוגל להאמין שכך. ודאי שגורמים אלו משפיעים, אך זו אינה התמונה כולה. אף איני מאמין שהדבר העיקרי שהניע את חזוני בכתיבת הספר הזה הוא כבוד, קרי השאיפה לזכות באמצעות הספר ביתר חשיבות והשפעה ובמקום גבוה יותר בהיררכיות החברתיות שהוא חבר בהן, הגם שכל אלו בוודאי מגיעים ויגיעו לו.

לא. יורם חזוני היה צריך שקט בביתו, אם לא בעיקר אז בוודאי גם, מסיבות שהפרדיגמה הליברלית – שנדמה שהוצגה בספר בצורה רזה מדי – מיטיבה לבטא מן הפרדיגמה שלו. היה זה האינדיבידואל שבו שתבע את הגשמת ייעודו, את ניצול כישוריו, את מלוא קיומו! ולשם כך הוא היה זקוק לפניות, לשקט – לחופש. אחת הסיבות שחזוני הצעיר לא ניגן, ואולי החשובה שבהן, היא על מנת שחזוני האב יוכל לממש את עצמו ולהביא לעולם את בשורתו.

חזוני צודק. הליברליזם הוא פרדיגמה רעיונית עיוורת ביותר. אך בתוך כל העיוורון, יש לה גם נקודות-ראייה, כאלו שהעולם הקדם-מודרני לא היטיב לראות. חירות ושוויון אינם חזות הכול, אבל הם גורמים משפיעים במציאות ואפילו משפיעים מאוד. תהא זו טעות חמורה להתעלם מהם ומהתועלות שהפתיחות כלפיהם הביאה לעולם במאה האחרונה, על אף הנזקים שגרם מיקוד-היתר בהם.

לאתגר ולשכלל

יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן. חזוני מפתח בספרו כמה וכמה תזות ייחודיות ומציג כמה וכמה תביעות יוצאות דופן. העיקריות שבהן: נסיגה מעקרונות מסוימים של השוק החופשי, בעיקר סחר-חופשי בין-לאומי, שלטענתו מזיק ללאום (שיקול שהעיוורון הליברלי לא מסוגל להתחשב בו); התמיכה במשטר מרכזי חזק, ובכלל זה בית משפט עליון חזק היוצר אחידות לאומית באמצעות אכיפת חוק אחיד; וקריאת התיגר שלו שלפיה אין פשר ואין היתכנות לשמרנות שאיננה דתית, או במושגים שלו, כזו שאינה נשענת על המוסד המסורתי המערבי של האל המקראי. בכלום ראוי

להרחיב ולדון, ואופן הטיפול שלו בכל הללו מקדם את הדיון בהם, הגם שלטעמי הוא אינו מצליח לומר בהם את המילה האחרונה.

מבקרים רבים קמו לתפיסה הליברלית. רבים הצביעו על פגמיו של רעיון האמנה החברתית, והתיימרו לנסח עיקרון פוליטי אחר במקומו. עוד רבים עמדו על חוסר הביסוס של רעיון זכויות האדם וניסו להציע לו חלופות. חזוני היטיב מן הרבים הללו לעשות זאת. המלאכה לא תמה: נותרה עוד עבודה כדי לגבש תפיסה המכירה ביותר גורמים משפיעים במציאות ומסבירה אותה טוב יותר מהפרדיגמה שחזוני מבקר, אך גם טוב יותר מזו שהוא מחדש. אבל בפרדיגמה העשירה שהוא מציע, בקטגוריות שהוא מנסח ובהסברים שהוא שוטח, הוא ללא ספק מקרב אותנו למערכת רעיונית אמיתית יותר.

1. חלק מהחומר המופיע כאן יהיה מוכר לקוראי השילוח ממאמרם המשותף של חזוני והעברי, "שמרנות איננה ליברליזם", שהופיע בכתב עת זה. יורם חזוני ואופיר העברי, "שמרנות איננה ליברליזם", השילוח 17

(2019), עמ' 103-130.

2. ראו מאמרי "על השמרנות: הדרך לטוב האפשרי", השילוח 14 (2019), עמ' 36-39.